

Påskris.

När man talar om påskris eller fastlagsris kan man tänka sig tvänne saker. Dels ett ris som intages för att drivas och bliva grönskande till påsk och vars enda uppgift är att vara en prydnad, och dels ett ris, grönskande eller icke grönskande, som man tog endast med avsikt att därmed slå varandra. Här nedan följa en del frågor rörande dessa båda företeelser.

1. Har det i Eder ort brukats att taga in ris, som bragtes att grönska, så att de vid påsk kunde stå som prydnad? Vad kallades dessa ris (fastlagsris, påskris)? Fryddes de på särskilt sätt (med fjädrar, papper, band e.d.)? Fanns det särskilda föreskrifter hur dessa prydnader skulle fästas på risen? Gör om möjligt en enkel teckning eller insänd foto! Användes dessa ris endast som prydnad eller brukade man också slå med dem? Brukade man från omkringliggande trakter föra in fastlagsris till städerna och sälja på torgen? Har man börjat med detta i mycket sen tid? Angiv ungefär när man började. Är hela seden med denna form av fastlagsris en sen företeelse eller har man känt till den i äldre tid?

2. Brukade man taga in blommande sälggrenar? Hade man några särskilda namn på dessa och på blommorna (palmer, palmpytter)? Var det någon särskild dag man skulle ta in dessa grenar, t.ex. palmsöndag?

3. På vilken plats i stugan brukade man placera påskrisen eller "palmera"? (bullar, "krua")? Skedde risandet från pojkar:s sida endast som ett

4. Känner man till seden att någon helgdag eller viss annan dag slå varandra med ris? När skedde i så fall detta (vid jul, fastlagen, påsk)?

5. Vilka benämningar hade man på denna risning (julskräcka l. -skräcka, fettisdagsris, fastlagsris, påskskräcka l. -skräcka, långfredagsskräcka l. krycka, långfredagsris, långfredagsbas, långfredagspisk)?

6. Vilken dag gavs den lilla risbastun (julaftonen, juldagen, fettisdagen, skärtorsdagsnatten, långfredagen, långfredagsnatten, påsklördagen, påskdagen)? Kunde någon av dessa dagar, ev. nätter, få särskilt namn genom denna sed (pisknatten, pisklördager)?

7. Vilken tid gavs riset (på morgonen innan man hann komma ur sängen, till den, som kom in under dagens lopp)? Kunde det hänga samman med de öknamn, som gavs efter namnen på dymmelveckans dagar, så att man sade att "långlatn" (den som låg längst på långfredagens morgon), skulle ha "långfredagsbas"?

8. Vilka var det annars som skulle ha ris, och vilka gav det (föräldrar och husbondfolk till barn och tjänare eller till den pojke och flicka, som

låg tillsammans en viss natt, ungdomar till varandra, pojkar till flickor)? Slog man den liggande på fötterna eller annars var man kom åt?

9. Vad sades, att man fick riset för (för lycka, för hälsa, för att man skulle bli "kvick och snäll" under året, att barn skulle bli "starka och lätt-agade"; till åminnelse av Frälsarens lidande)? Känner man till någon berättelse om att Frälsaren vid något tillfälle risades, och att det träd, som riset togs av, sedan blev dvärgartat? Vilket träd eller ris avsågs, och vad namn har det fått? Hur berättar man sängen?

10. Var det högtidligt och roligt eller ansågs det försmädligt att få ris på detta sätt? Hände det t.ex. då "julskröcka" gavs, att julljuset tändes? Eller att den, som risade, var utklädd? Beskriv i så fall noga hur därvid tillgick!

11. Vad slog man med för slags ris (björkris, vide, enruska)? Kunde man också använda käpp? När man slog med ris, var det då några särskilda föreskrifter rörande detta (att det skulle vara grönskande, vara bart, skulle vara prytt på något särskilt sätt, skulle brännas efteråt)?

12. Finns några vidskepliga föreställningar knutna till risandet, t.ex. att då man på "pisklördag" hade piskat barnen med ris, så skulle man sedan piska kålen med samma ris, så blev det ej mask i den?

13. Hur tillgick det då pojkarna gick och gav ris? Var det då endast flickorna, som fick av det? Försökte dessa undkomma det genom att gömma sig? Eller var det sed, att de kunde friköpa sig genom att bjuda på något (brännvin, rågbullar, "krus")? Skedde risandet från pojkarnas sida endast som ett skämt, eller kunde de vid sådana tillfällen ge ordentligt stryk åt flickor, som de voro onda på? Känner man till berättelser om dylika risningar?

14. Känner man till att risningen under olika tidsperioder har varit förlagd till olika helger, ex. jul och påsk? Vilken anger man då vara den äldre seden? Minns man möjligen något om varför seden överfördes till en annan helg, och vid vilken ungefärlig tidpunkt det skedde?

15. Känner man till några andra tillfällen än de nu nämnda, då risning har utförts som en liten ceremoni, t.ex. att man gav ris åt brudparet vid bröllop, åt dopbarn före dopet för att "tukta arvsynden", åt fäbodflickorna innan de skulle upp till fäbodarna? Eller att man på samma sätt, som en ceremoni, vid något tillfälle gav skällkon eller övriga kreatur några slag av ett ris? Skulle därvid rönn användas? Beskriv noga hur det vid dessa olika ceremonier tillgick!

16. Äro några av de nu nämnda sederna ännu brukliga i Eder ort, eller äro de försvunna? Om de nu ej längre äro brukliga, kan man då angiva ungefär när de upphörde?

Landsmålsarkivets frågelista M 16.

Påskris och påskskräcka.

1. Har man av gammalt på Eder ort haft för sed att en viss dag eller till en viss högtid under vintern eller våren taga in ris, som bragts att grönska? Av vad trädslag togs detta ris? När togs det? Vad kallades det (påskris, fastlagsris)?

2. Förekommer detta bruk nu? Är det i så fall den gamla seden, som lever kvar, eller är bruket infört i senare tid? När?

3. Pryddes riset på särskilt sätt (med fjädrar, papper, band e.d.)? Fanns det särskilda föreskrifter om, hur dessa prydnader skulle fästas på riset? Gör om möjligt en enkel teckning, eller insänd foto! Hängde man godsaker i riset? Användes detta ris endast som prydnad eller brukade man också slå därmed? - Brukade man från omkringliggande trakter föra in fastlagsris till städerna och sälja på torgen? Har man börjat med detta i mycket sen tid? Angiv ungefär när man började.

4. Brukade man taga in blommande sälggrenar till påsk? Hade man några särskilda namn på dessa och på blommorna (palmer, palmpytter)? Var det någon särskild dag man skulle ta in dessa grenar, t.ex. palmsöndag? Är denna sed gammal eller ung?

5. På vilken plats i stugan brukade man placera påskriset eller "palmerna"?

6. Känner man till seden att någon helgdag eller viss annan dag slå varandra med ris? När skedde i så fall detta (vid jul, fastlagen, påsk)?

7. Vilka benämningar hade man på denna risning (julskräcka l. -skräcka, fettisdagsris, fastlagsris, påskskräcka l. -skräcka, långfredagsskräcka l. krycka, långfredagsris, långfredagsbas, långfredagspisk)?

8. Vilken dag brukade man slå varandra med riset (julaftonen, juldagen, fettisdagen, skärtorsdagsnatten, långfredagen, långfredagsnatten, påsklördagen, påskdagen)? Kunde någon av dessa dagar eller nätter få särskilt namn av denna sed (pisknatten, pisklördagen)?

9. Vilken tid gavs riset (på morgonen innan man hann komma ur sängen tillrädden, som komⁱⁿ under dagens lopp)? Kunde det hänga samman med de öknamn, som gavs efter namnen på dymmelveckans dagar, så att man sade, att "långlaten" (dem som låg längst på långfredagens morgon), skulle ha "långfredagsbas"?

10. Vilka var det annars, som skulle ha ris, och vilka gävo det (föräldrar och husbondfolk till barn och tjänare eller till den pojke och flicka, som låg tillsammans en viss natt, ungdomar till varandra pojkar till flickor)? Slog man den liggande på fötterna eller annars var man kom åt? - Gick man omkring till granngårdarna och gav ris? Brukade hela hopar av barn draga omkring

på detta sätt? Var man utklädd på något sätt (till påskkäringar, askkäringar)? Berätta utförligt härom!

11. Vad sades, att man fick riset för (för lycka, för hälsa, för att man skulle bli "kvick och snäll" under året, att barn skulle bli "starka och lättagade"; till åminnelse av Frälsarens lidande)? Känner man till någon berättelse om att Frälsaren vid något tillfälle risades, och att det träd, som riset togs av, sedan blev dvärgartat? Vilket träd eller ris avsågs, och vad namn har det fått? Hur berättar man sägnen?

12. Var det högtidligt och roligt, eller ansågs det försmädligt att få ris på detta sätt? Hände det t.ex. då "julskröcka" gavs, att julljuset tändes?

13. Vad slog man med för slags ris (björkris, vide, enruska)? Kunde man också använda käpp? När man slog med ris, var det då några särskilda föreskrifter rörande detta (att det skulle tagas på någon annans ägor, att det skulle vara grönskande, vara bart, skulle vara prytt på något särskilt sätt, skulle brännas efteråt)?

14. Funnos några vidskepliga föreställningar knutna till risandet, t.ex. att då man på "pisklördag" hade piskat barnen med ris, så skulle man sedan piska hästarna med samma ris, för att de skulle bli raska, eller piska kålen, för att det ej skulle bli mask i den?

15. Hur tillgick det, då pojkarna gick och gav ris? Var det då endast flickorna, som fick av det? Försökte dessa undkomma det genom att gömma sig? Eller var det sed, att de kunde friköpa sig genom att bjuda på något (brännvin, rågbullar, "krus")? Skedde risandet från pojkarnas sida endast som ett skämt, eller kunde de vid sådana tillfällen ge ordentligt stryk åt flickor, som de voro onda på? Känner man till berättelser om dylika risningar?

16. Känner man till att risningen under olika tidsperioder har varit förlagd till olika helger, ex. jul och påsk? Vilken anger man då vara den äldre seden? Minns man möjligen något om varför seden överfördes till en annan helg, och vid vilken ungefärlig tidpunkt det skedde?

17. Känner man till några andra tillfällen än de nu nämnda, då risning har utförts som en liten ceremoni, t.ex. att man gav ris åt brudparet vid bröllop, åt dopbarn före dopet för att "tukta arvsynnen", åt fäbodflickorna innan de skulle upp till fäbodarna? Eller att man på samma sätt, som en ceremoni, vid något tillfälle gav skällkon eller övriga kreatur några slag av ett ris? Skulle därvid rönn användas? Beskriv noga hur det vid dessa olika ceremonier tillgick!

18. Äro några av de nu nämnda sederna ännu brukliga i Eder ort, eller äro de försvunna? Om de nu ej längre äro brukliga, kan man då ange ungefär när de upphörde?